

Історичне краєзнавство

DOI: 10.31110/consensus/2023-01/099-118

УДК (UDC) 94 (477-198) : 02ХМ «198»

LIBRARIES OF KHMELNYTSKYI REGION IN RECONSTRUCTION IN 1980S

Viktor Prokopchuk*

Andriy Hrytsenko**

Abstract

In the presented article, the development of library affairs in the Khmelnytskyi region in the 1980s was analyzed on the basis of specific material, and a number of features of their development were determined. The authors drew attention to a number of stagnant phenomena in social life in the first half of the 1980s, the peculiarities of Soviet propaganda, and provided examples of the work of regional libraries in the conditions of the unfolding of perestroika, glasnost and socio-political transformations in the second half of the 1980s - democratization, revitalization of national life, renewal of book funds at the expense of previously banned literature, local history and Ukrainian-language publications, formation of national consciousness of its readers, strengthening of centrifugal processes that led to the collapse of the Soviet Union and the declaration of Ukraine's independence.

The purpose of this article is a thorough study of the history of library development in the Khmelnytskyi region at the end of the Soviet era in the 1980s, with the determination of the essential features of the development of libraries in the Khmelnytskyi region during the specified period with an analysis of their main components. In the process of working on the article, the authors used a number of methods of historical research, in particular: the method of periodization, historical-comparative and historical-systemic methods.

Among the positive achievements of the development of the library system of the Khmelnytskyi region at that time, the development of the mechanism of interaction between trade union and branch libraries to meet the needs of readers was singled out. With the beginning of reconstruction and glasnost, books by previously banned authors were introduced to library collections, the regional and national component was strengthened, thanks to enlightenment, reader interest in oral folk art grew, libraries began to occupy their niche in the formation of the national consciousness of their readers.

Keywords: librarianship, socio-political transformations, enlightenment, centralization, Soviet propaganda, central library system, national consciousness

---

* Doctor of Historical Sciences, Professor of the Department of History, Law and Teaching Methods Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University, Dunavtsi, Ukraine. E-mail: viktam@i.ua. ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-4624-381X>

** Doctor of Pedagogical Sciences, Head of the Department of History, Law and Teaching Methods Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University, Hlukhiv, Ukraine. E-mail: grikand@ukr.net. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9107-1394>

БІБЛІОТЕКИ ХМЕЛЬНИЧЧИНИ У ПЕРЕБУДОВНІ 1980-ТІ РОКИ

Віктор Прокопчук*

Андрій Гриценко**

Анотація

У поданій статті на конкретному матеріалі проаналізовано розвиток бібліотечної справи в Хмельницькій області в 1980-ті рр. та визначено ряд особливостей їх розвитку. Авторами звернено увагу на ряд застійних явищ у суспільному житті в першій половині 1980-х рр., особливостей радянської пропаганди та наведено приклади роботи бібліотек області в умовах розгортання перебудови, гласності та суспільно-політичних трансформацій в другій половині 1980-х рр. – демократизації, активізації національного життя, оновлення книжкових фондів за рахунок раніш забороненої літератури, краєзнавчих та україномовних видань, формування національної свідомості своїх читачів, посиленням відцентрових процесів, які й привели до розпаду Радянського Союзу та проголошення незалежності України.

Метою даної статті є ґрунтовне дослідження історії розвитку бібліотечної справи в Хмельницькій області на завершени існування радянської доби в 1980-ті рр. з визначення суттєвих особливостей розвитку бібліотек Хмельницької області в означений період з аналізом їх основних складників. У процесі роботи над статтею автори використовували ряд методів історичного дослідження, зокрема: метод періодизації, історико-порівняльний та історико-системний методи.

Серед позитивних досягнень розвитку бібліотечної системи Хмельниччини в цей час було виокремлено відпрацювання механізму взаємодії профспілкових та галузевих бібліотек для задоволення потреб читачів. З початком перебудови та гласності до фондів бібліотек ввели книги раніше заборонених авторів, посилювалася краєзнавча і національна складова, завдяки просвітництву зріс читацький інтерес до усної народної творчості, бібліотеки почали займати свою нішу у формуванні національної свідомості своїх читачів.

Ключові слова: бібліотечна справа, суспільно-політичні трансформації, просвітництво, централізація, радянська пропаганда, центральна бібліотечна система, національна свідомість

Цитування: Прокопчук, В., & Гриценко, А. (2023). Бібліотеки Хмельниччини у перебудовні 1980-ті роки. *Консенсус*, 1, 99-118.

URL: <https://konsensus.net.ua/index.php/konsensus/article/view/48>

---

* доктор історичних наук, професор кафедри історії, правознавства та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, Дунаївці, Україна. E-mail: viktam@i.ua. ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-4624-381X>

** доктор педагогічних наук, завідувач кафедри історії, правознавства та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, Глухів, Україна. E-mail: grikand@ukr.net. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9107-1394>

Постановка проблеми. Розвиток бібліотечної справи в Хмельницькій області на завершенті існування радянської доби в 1980-ті рр. має цілий ряд своїх особливостей. У політичному сенсі цей часовий відрізок характеризується провалом програмних цілей КПРС щодо побудови за 20 попередніх років матеріальної бази комунізму, появою чітко виражених застійних явищ як в економіці, так і суспільному житті, наполегливим пошуком шляхів удосконалення діючого суспільного устрою, його перебудови, гласності – важливого методу демократизації, активізацією національного життя, суспільно-політичних трансформацій, посиленням відцентрових процесів, які в кінцевому результаті привели до розпаду СРСР, проголошення колишніми радянськими республіками своєї незалежності. Бібліотечна справа не могла не відчувати цих процесів. Вона рухалася і далі по шляху централізації та уніфікації, упровадження принципів радянської пропаганди, подальшого удосконалення діяльності новостворених централізованих бібліотечних систем, посилюючи з другої половини 1980-х рр. національну складову книжкових фондів та просвітництво за рахунок раніш забороненої літератури, краєзнавчих та україномовних видань, а отже і формування національної свідомості своїх читачів, все більше зазнаючи впливу застійних явищ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історія дослідження розвитку бібліотечної справи в Хмельницькій області в період 1980-х рр., природно, розпочався ще в той час. Важливу роль у цьому аспектові наукової роботи відіграли тодішні фахівці управління культури Хмельницького облвиконкому та, перш за все, методисти науково-методичного відділу Хмельницької державної обласної бібліотеки ім. М. Островського, які збирали та аналізували матеріал діяльності централізованої бібліотечної системи для видання щорічників «Статистичний аналіз роботи масових державних бібліотек Хмельницької області». Певна систематизація історії діяльності бібліотек в УРСР загалом за післявоєнний час було проведено фахівцями та істориками під час республіканської науково-практичної конференції з питань формування, використання і збереження книжкових фондів у лютому 1986 р.¹. Спроба узагальнити історичний матеріал, в т.ч. й за період 1980-х рр. відбувалася в під час проведення науково-практичних конференцій, зокрема, присвячених 100-річчю Хмельницької державної обласної бібліотеки ім. М. Островського 21 вересня 2001 р.² та її 120-річчя – 29 вересня 2021 р.³

У руслі загальної теми власного наукового дослідження історії розвитку бібліотечної справи на Хмельниччині в 1980-ті рр. також дотично вивчали вчені

¹ Книга и книжное дело в Украинской ССР: сб. док. и матер. 1941-1984 / сост.: Л.И. Гольденберг, А.С. Беляев, В.П. Колесников и др. Киев: Наук. думка, 1986. 564 с.

² Бібліотеки в інформаційному просторі: матер. наук.-практ. конф., присвяч. 100-річчю ХОУНБ ім. М. Островського. 21 верес. 2001 р. Хмельницький, 2001. 289 с.

³ Хмельницька ОУНБ в інформаційному просторі України: історія і сьогодення: збірник доповідей і повідомлень науково-практ. конф., м. Хмельницький, 29 верес. 2021 р. Житомир: ТОВ «Видавничий дім «Бук-Друк»», 2021. 336 с.

О. Григоренко⁴, Л. Дубровіна й О. Онищенко⁵, С. Михайлова⁶, І. Рибак⁷, автори статті⁸ й ін. Утім, не применшуючи роль, дослідників, відзначимо, що спеціального дослідження історії розвитку бібліотечної справи в 1980-х роках на Хмельниччині проведене не було.

Виходячи з ситуації, що склалася **метою роботи** є ґрунтовне дослідження історії розвитку бібліотечної справи в Хмельницькій області на завершених існування радянської доби в 1980-ті рр. **Цілью статті** є визначення суттєвих особливостей розвитку в означений період з аналізом їх основних складників: структури центральної бібліотечної системи області; централізації діяльності всіх галузевих бібліотек з поєднанням їх в адміністративно-територіальній системі; уніфікація і стандартизація бібліотечних процесів; активне поповнення книжкових фондів творами друку; зростання кількості читацьких замовлень; перехід на нову бібліотечно-бібліографічну класифікацію; розвиток матеріальної бази; аналіз діяльності конкретних бібліотек у містах та селах Хмельницької області.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах радянського застою, в 1981 р. 26 135 масових бібліотек України з книжковим фондом 384,6 млн. прим.⁹ стали на шлях реалізації закладеного централізацією потенціалу в нових умовах. З чималим потенціалом вступила у 1980-і рр. й бібліотечна система Хмельниччини. На 1981 р. мережа масових бібліотек області налічувала 1 238 книгозбірень, у тому числі 3 обласних, 22 центральних, 55 міських, 53 дитячих і 1 105 сільських. 311 малих населених

---

⁴ Григоренко О.П. В.М. Петрицька і наукова бібліотека Хмельницького національного університету. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Сер.: Бібліотекознавство. Книгознавство.* Вип. 2. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2010. С. 57-66.

⁵ Дубровіна Л.А., Онищенко О.С. Бібліотечна справа в Україні в ХХ столітті. Київ, 2009. 530 с.

⁶ Михайлова С.Р. Історія формування фондів науково-довідкової бібліотеки Державного архіву Хмельницької області. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Сер.: Бібліотекознавство. Книгознавство.* Вип. 2. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2010. С. 395-399.

⁷ Рибак І.В. Бібліотеки в соціально – побутовій інфраструктурі українського села радянської доби. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету. Сер.: Бібліотекознавство. Книгознавство.* Вип. 1. Кам'янець-Подільський, 2008. С. 105-107.

⁸ Прокопчук Т.К., Прокопчук В.С. Бібліотеки Дунаєвеччини: історія і сучасність. *Бібліотеки в інформаційному просторі:* матер. наук.-практ. конф., присвяч. 100-річчю ХОУНБ ім. М. Островського. 21 верес. 2001 р. Хмельницький, 2001. С. 269-275; Прокопчук В.С. Краєзнавство на Поділлі: історія і сучасність: монографія. 2-ге вид., доп. Кам'янець-Подільський: Зволейко Д.Г., 2014. 312 с.; Гриценко А.П. Роль освітянських бібліотек під час формування у старшокласників умінь використовувати сучасні інформаційні ресурси. *Наукові праці Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В.О. Сухомлинського.* 2014. Вип. 4. С. 387-393.

⁹ Книга и книжное дело в Украинской ССР: сб. док. и матер. 1941-1984... С. 451.

пунктів (95,1 тис. жителів) обслуговувались 143 пунктами видачі від стаціонарних бібліотек і 166 пересувками¹⁰.

Фонди налічували 13 млн. 890,7 тис. примірників – 15,9 книги на одного жителя і давали можливість реалізовувати головне досягнення централізації – доступ читачів до об'єданого документального ресурсу і використання його шляхом замовлень необхідної книги. Цей метод із року в рік успішно освоювався як бібліотекарями, так і читачами, кількість замовлень постійно збільшувалася: якщо 1980 р. їх було 66 510, то наступного року – 95 262. Задовольнялись вони як з фондів центральних книгозбірень, філіалів централізованої системи, так і бібліотек республіки та СРСР через систему міжбібліотечного абонементу, зокрема 1981 р. читачі області тільки через МБА отримали 10 798 книг¹¹.

Бібліотеки вели активну пропаганду книги – за рік провели 41 448 масових заходів, по 37 на одну книгозбірню. Ще зростали й інші показники – свідчення ефективного функціонування системи обслуговування: 1981 р. масові бібліотеки області обслужили 1 055 756 читачів (75,9% населення), видали їм 23 млн. 573,5 тис. книг, у середньому за рік – 22,3 на одного читача, середнє відвідування складало 8,3, обертаність фонду – 1,7¹².

Зросла кількість бібліотек відмінної роботи. Свою роль відіграло змагання між районними і окремо – міськими Хмельницькою і Кам'янець–Подільською ЦБС: на першому місці були Шепетівська районна і Кам'янець–Подільська міська ЦБС, на другому – Новоушицька районна і Хмельницька міська, на третьому – Ізяславська районна, на четверте підтягнулася Дунаєвецька районна¹³.

16 жовтня 1981 р. республіканська науково–практична конференція «Проблеми удосконалення діяльності ЦБС у світлі рішень 26 з'їзду КПРС констатувала помітну активізацію роботи бібліотек в умовах централізації і в той же час – проблеми становлення і росту. Вони були типовими і мали місце в діяльності ЦБС Хмельницької області. У наказі облуправління культури за підсумками 1980 р. відзначався низький рівень управління централізованими бібліотечними системами (далі – ЦБС) з боку Білогірської, Волочиської, Новоушицької, Старокостянтинівської і Старосинявської центральних бібліотек, недостатнє використання фондів у Волочиській, Городоцькій, Кам'янець–Подільській, Шепетівській районних ЦБС, у них обертаність складала 1,6, у Деражнянській – 1,5, у той час, коли по області – 1,8, у республіці – 2. Не задовольняла керівництво області робота бібліотек з виробничниками та низький професійний рівень кадрів – по ЦБС працівників з вищою і середньою бібліотечною освітою було 62,2%, у селах – 50,5, у селах

¹⁰ Аналіз роботи державних масових бібліотек Хмельницької області за 1981 р. / відп. за випуск Т.В. Логвиненко. Хмельницький: Хмельницька державна обласна бібліотека ім. М. Островського, 1982. С. 11–12.

¹¹ Ibid. С. 14, 23.

¹² Ibid. С. 18–21.

¹³ Ibid. С. 7–8.

Красилівського р-ну – 40,6, Старокостянтинівського – 39, Хмельницького – 37,3%¹⁴. Республіканська науково-практична конференція рекомендувала головну увагу концентрувати на єдиному бібліотечному фонді – розширенні репертуару книг, глибокому профілюванні, створенні ефективної системи розподілу і перерозподілу літератури, удосконаленні міжбібліотечного абонементу, поповненні фондів філіалів не рідше як раз на два місяці, щомісячному надсиланні на місця списків нових надходжень, створенні в кожній ЦБС зведених каталогів виробничої, краєзнавчої, нотно-музичної літератури та періодики¹⁵.

Проміжні підсумки централізації бібліотек в Україні, а отже – виконання найголовнішої вимоги постанови ЦК КПРС «Про підвищення ролі бібліотек в комуністичному вихованні трудящих та науково-технічному прогресі», 27 січня 1982 р. проаналізувала колегія міністерства культури УРСР. За період дії постанови (1974–1980 рр.) було відкрито 553 нових бібліотеки, впроваджено систему бібліотечного обслуговування юнацтва, завершено централізацію державних масових бібліотек – на базі 22 140 бібліотек діяло 609 ЦБС, які обслуговували 25,8 млн. читачів і видали за рік 542 млн. книг. Поліпшився склад бібліотечних кадрів – 72,8% мали спеціальну бібліотечну освіту (на 4,5% більше ніж у 1974 р.). Покращилась матеріальна база – 2 174 бібліотеки отримали нові приміщення, у т.ч. 216 – на перших поверхах житлових будинків, 8 – для обласних бібліотек. Однак у непридатних приміщеннях ще працювала частина обласних бібліотек, 90 приміщень центральних бібліотек ЦБС потребували ремонту, 146 – розширення читальних залів, 218 – функціональних відділів. Тільки 240 ЦБС (39%) із 609 мали бібліобуси, 147 – ротатори, 68 – копіювальні апарати¹⁶.

Колегія зобов'язала обласні управління культури розглянути хід виконання постанови ЦК КПРС на засіданнях рад по культурному будівництву, з 1982 р. складати і реалізовувати в кожному районі і місті єдині плани бібліотечного обслуговування, протягом 1982–1985 рр. відкрити стаціонарні бібліотеки в усіх населених пунктах, де проживало понад 500 жителів, вирішила з січня 1982 по січень 1983 р. провести в республіці огляд роботи державних масових бібліотек, затвердила умови огляду і склад оргкомітету¹⁷.

Перша половина 1980-х років ознаменувалася прийняттям низки нормативно-правових актів у галузі бібліотечної справи. Найпомітнішим серед них було «Положення про бібліотечну справу в СРСР», яке замінило положення з аналогічною назвою 1934 р., котре впродовж 46 років регулювало бібліотечну справу в СРСР, у т.ч. – в Україні. Нове положення враховувало зміни, що сталися в бібліотечній діяльності. У першу чергу окремим II розділом зафіксувало створення в СРСР єдиної системи

¹⁴ Аналіз роботи масових бібліотек Хмельницької області за 1980 р. / відп. за випуск Т.В. Логвиненко. Хмельницький: Хмельницька державна обласна бібліотека ім. М. Островського, 1981. С. 3.

¹⁵ Книга и книжное дело в Украинской ССР: сб. док. и матер. 1941–1984... С. 426.

¹⁶ Ibid. С. 427–430.

¹⁷ Ibid. С. 431.

бібліотек: «Бібліотеки в СРСР, незалежно від підлеглості, складають єдину систему бібліотек, об'єднаних спільністю основних завдань і принципів діяльності... Єдина система бібліотек організується, розвивається і функціонує на основі об'єднання бібліотек у відомчі (галузеві) чи міжвідомчі (міжгалузеві) централізовані бібліотечні системи, які очолює центральна бібліотека»¹⁸. Загалом у 6 розділах – 32 статтях положення чітко визначило статус бібліотек, права та обов'язки і бібліотекарів, і читачів, принципи діяльності і завдання, а також дало потрактування поняття «бібліотека», на перше місце поставивши ідеологічну складову: «Бібліотеки в СРСР є ідеологічними, культурно – освітніми і науково – інформаційними установами, які організують суспільне користування книгами, іншими творами друку, рукописами, відеозаписами, звукозаписами та іншими матеріалами, які складають фонди бібліотек»¹⁹. Однак зафіксовані положенням централізація, уніфікація і стандартизація основних бібліотечних процесів позбавляли союзні республіки можливості розбудовувати національні бібліотечні системи.

20 вересня 1983 р. було прийняте досить актуальне для того часу «Положення про міжвідомчу централізацію масових і профспілкових бібліотек»²⁰. Адже в республіці йшла до завершення централізація державних і профспілкових бібліотек, перебудова на принципах централізації роботи академічних, медичних, сільськогосподарських бібліотек, успішно пройшов експеримент по міжвідомчій централізації масових і профспілкових бібліотек, розпочалося впровадження в життя його результатів. 14 липня 1984 р. міжвідомча рада з питань бібліотечної роботи при міністерстві культури УРСР прийняла рішення в 1984–1985 рр. завершити створення міжвідомчих ЦБС масових державних і профспілкових бібліотек²¹.

У 1980-і роки ще потужним потоком йшло поповнення книжкових фондів творами друку. Щорічно обласна бібліотека ім. М. Островського отримувала 35–40 тис. примірників²² і, не зважаючи на чимале списування, фонд зростає: якщо 1970 р. він налічував 348 770 документів, то 1980 – 532 508²³. Прослідкуємо рух книжкового фонду масових державних бібліотек Хмельницьчини за кілька років²⁴:

¹⁸ Ibid. С. 489–490.

¹⁹ Ibid. С. 486.

²⁰ Положение о межведомственной централизации массовых и профсоюзных библиотек. 20 сентября 1983 г. *Библиотекарь*. 1983. № 12. С. 11–12.

²¹ Книга и книжное дело... С. 505.

²² Бібліотека і час: ювіл. зб., присвяч. 100-річчю з часу засн. ХОУНБ ім. М. Островського / редкол.: Карван С.Л., голова, Синиця Н.М., укладач, С.Р. Михайлова. Хмельницький, 2001. С. 24.

²³ Ibid. С. 18.

²⁴ Статистичний аналіз роботи державних масових бібліотек Хмельницької області за 1984 р. / відп. за випуск Т.В. Логвиненко. Хмельницький: Хмельницька державна обласна бібліотека ім. М. Островського, 1985. С. 10; Статистичний аналіз роботи державних масових бібліотек Хмельницької області за 1985 р. / відп. за випуск Т.В. Логвиненко. Хмельницький: Державна обласна бібліотека ім. М. Островського, 1986. С. 11; Статистичний аналіз роботи державних масових бібліотек Хмельницької області за 1986 р. / відп. за випуск В.І. Леонов. Хмельницький: Державна обласна бібліотека ім. М. Островського, 1987. С. 11.

Показники	1984	1985	1986	1987
Надійшло (тис.),	1406,3	1290,5	1307,8	1365,7
у т.ч. журналів	435,8	451,8	497,6	514,5
Вибуло, у т.ч.:				
журналів	308	394,7	425,8	433,7
Передано до інших бібліотек	169,9	359,4	190,5	129,3
% списання до фонду	6,2	9	8,6	8
до надходжень	66,8	105,2	99,5	89

В очі кидається постійне оновлення фонду і його перерозподіл між бібліотеками. Річні надходження склали понад мільйонні позначки – від 1 290,5 тис. прим. до 1 406,3 тис., але й списання сягали від 66,8% 1984 р. до 105,2% 1985 р., правда, щонайменше третина із них припадала на книги, передані до інших бібліотек. У кожній ЦБС рух фонду мав свої відмінності, але в основних показниках схожий на середньообласні. Приміром, Дунаєвецька ЦБС отримувала 1984 р. 79,8 тис. прим., 1985-го – 72,1 тис., 1986-го – 82,7 тис., 1987-го – 78 тис., але й вибуття складало чималу кількість: від 51,2 тис. прим. (64,1% від надходжень) 1984 р. – до 82 тис. (105,2%) 1987-го.

І все ж дослідження, проведені у 1975–1985 рр., показали, що 50–60% сільського населення не були задоволені фондами сільських бібліотек²⁵. Цей факт визнала й республіканська науково–практична конференція «Проблеми формування, використання і збереження книжкових фондів державних бібліотек республіки»²⁶. 25 лютого 1984 р. в своїх рекомендаціях конференція науково обґрунтувала шляхи раціонального комплектування і подальшого використання бібліотечних фондів²⁷.

Квітневий (1985 р.) пленум ЦК КПРС проголосив курс на перебудову і гласність, тобто дав старт кардинальним реформам в усіх сферах суспільного життя, у тому числі й духовній. Перебудова супроводжувалася поступовим звільненням від ідеологічних пут, відкриттям «спецхранів», поетапним поверненням в основні фонди раніш забороненої літератури. 1987 р. політбюро ЦК КПРС створило міжвідомчу комісію з перегляду видань, які зберігалися в спецфондах. В Україні було 28 спецфондів, де мали право тримати по 2 примірники забороненої літератури. Комісія із 7 тис. таких книг дозволила повернути на полиці абонементів 6 тис. Різко «похудав» зведений список книг, які підлягали вилученню з бібліотек і книготорговельних організацій: якщо 1973 р. він налічував 300 сторінок, то 1988-го – тільки 28²⁸.

²⁵ Рибак І.В. Бібліотеки в соціально–побутовій інфраструктурі українського села радянської доби. *Наукові праці Кам'янець–Подільського національного університету*. Сер.: Бібліотекознавство. Книгознавство. Вип. 1. Кам'янець–Подільський, 2008. С. 106.

²⁶ Книга и книжное дело в Украинской ССР: сб. док. и матер. 1941–1984... С. 481.

²⁷ Державний архів Хмельницької області (далі – ДАХМО). Ф. Р-6139 – Хмельницький міський відділ культури. Оп. 1. Спр. 209 – Накази міського відділу культури з основної діяльності за 1980 р. Арк. 8.

²⁸ Дубровіна Л.А., Онищенко О.С. Бібліотечна справа в Україні в ХХ ст. Київ, 2009. С. 428.

Кількість читацьких замовлень в області зростала з року в рік: 1982 р. їх поступило 91 960, 1984-го – перейшла межу ста тисяч і склала 109 809, 1985-го – 123 549, а 1986-го – 134 611²⁹. Задовольнялись вони, головним чином, з фондів центральних бібліотек та філій, фондів обласних, а також бібліотек республіки та Союзу через МБА. Не всі замовлення вдавалося реалізувати, були відмови і від великих книгозбірень республіки, але впродовж 1980-х рр. потік літератури з центру до периферії стабільно циркулював у межах 8–10 тис. видань, які щорічно отримували читачі Хмельниччини.

У 1980-і рр. для задоволення потреб читачів – виробничників і жителів віддалених сіл – усе активніше залучалися бібліюси центральних районних бібліотек, число яких стабілізувалося на цифрі 12. З 1982 р. ЦБС почали звітувати перед обласною бібліотекою про їх використання. Серед показників – кількість стоянок, зокрема в малих населених пунктах і на виробничих об'єктах, книжковий фонд, залучених читачів, виданих книг і проведених масових заходів. Для ілюстрації візьмемо 1985 р. Стоянок було 123, на підприємствах – 112, у малих селах – лише 11, оскільки вони обслуговувались зональними стаціонарними бібліотеками – філіями, працівники бібліюсів оперували книжковим фондом 21 286 видань, того року 6 484 читачі отримали 97 526 книг³⁰.

Велику допомогу бібліотекам, особливо у пропаганді і поширенні книги, надавала громадськість, об'єднана Добровільним товариством любителів книги. 1981 р. у республіці було 4 386 осередків книголюбів, наступного року стало 5 227. Непоодинокими були факти надання особистих книгозбірок у користування широким колам читачів. Краєзнавець Петро Арсенич з Івано–Франківська відкрив особисту бібліотеку – 5 тис. книг – для читачів не тільки обласного центру, а й тих, хто цікавився краєзнавчими виданнями, 1982 р. на звернення читачів надіслав їх до більш ніж 20 міст³¹. Зростала кількість книголюбів і на Хмельниччині. 1980 р. діяло 1 025 первинних осередків, до складу яких входило 40 тис. членів, а 1983 р. – 1 234 і 71 тис., відповідно. Серед популярних форм пропаганди видань, їх авторів та розповсюдження книг були клуби книголюбів, шкільні кооперативи, народні магазини, кіоски, робота громадських розповсюджувачів, збір книг для бібліотек будов, відкриття особистих бібліотек для громадського користування³².

²⁹ Аналіз роботи державних масових бібліотек Хмельницької області за 1982 р. / відп. за випуск. Т.В. Логвиненко. Хмельницький: Хмельницька державна обласна бібліотека ім. М. Островського, 1983. С. 20; Статистичний аналіз роботи державних масових бібліотек Хмельницької області за 1984 р. Хмельницький, 1985. С. 19; Статистичний аналіз роботи державних масових бібліотек Хмельницької області за 1985 р. Хмельницький, 1986. С. 19; Статистичний аналіз роботи державних масових бібліотек Хмельницької області за 1986 р. Хмельницький, 1987. С. 20.

³⁰ Статистичний аналіз роботи державних масових бібліотек Хмельницької області за 1985 р.... С. 7.

³¹ Книга и книжное дело... С. 456.

³² Ibid. С. 470.

III з'їзд ДТЛК 18 серпня 1984 р. констатував зростання кількості своїх членів, грошових надходжень, з яких тільки на поповнення бібліотек сільських шкіл було витрачено 1 млн. 700 тис. крб.³³

У результаті в першій половині, аж до 1987 р., більшість показників бібліотечного обслуговування мали позитивну динаміку. З року в рік зростав відсоток населення, залученого до бібліотек і 1985 р. склав 76,4%³⁴. У 1981–1984 рр. державні масові бібліотеки Хмельниччини щорічно обслуговували понад мільйон читачів, зокрема 1984 р. – 1 013 682³⁵. Зростала книговидача, 1982 р. вона сягнула 23 млн. 524,3 тис. прим., у середньому кожен дорослий читач отримав 22,5 прим. літератури, відвідавши бібліотеку 8,5 разів, обертаність фондів – 1,7³⁶.

Також у 1980-і рр. паралельно з централізацією, її удосконаленням посиленними темпами здійснювалася уніфікація і стандартизація бібліотечних процесів. Програмою комплексної стандартизації в галузі інформації, бібліотечної та видавничої справи на 1981–1985 рр. була передбачена розробка 58 стандартів, 21 стосувався бібліотечної справи³⁷. Обласні бібліотеки України опановували нову бібліотечно-бібліографічну класифікацію, рекомендації з її впровадження, оформили стенди, провели наради – семінари. І вже на серпень 1983 р. у республіці 65% центральних бібліотек і 50% їх філій здійснили перехід на нову бібліотечно-бібліографічну класифікацію.

У числі небагатьох Хмельницька область на середину 1983 р. здійснила перехід на нову ББК достроково і вже повторно редагувала систематичні каталоги, створювала до них алфавітно-предметні покажчики. Повністю завершили рекласифікацію фондів і каталогів дитячі бібліотеки Хмельниччини³⁸. Однак перехід на радянську ББК у масштабах України не був доведений до кінця³⁹. Розвивалася теорія і практика бібліографічного опису, був затверджений і розпочав втілюватися в життя Державний стандарт 7.1 – 84 «Библиографическое описание документа».

Обласне керівництво важливого значення надавало посиленню організаційно-методичного впливу на роботу бібліотек як з боку відділів культури, так і обласних, центральних районних і міських бібліотек. Однак якихось особливих змін в його інструментарії у 1980-х рр. не сталося. Діяла все та ж радянська система стимулів – аналіз, критика, моральне стимулювання, власне – практика все того ж батога і пряника.

³³ Ibid. С. 507.

³⁴ Статистичний аналіз роботи державних масових бібліотек Хмельницької області за 1985 р. Хмельницький, 1986. С. 8.

³⁵ Статистичний аналіз роботи державних масових бібліотек Хмельницької області за 1984 р. Хмельницький, 1985. С. 20.

³⁶ Аналіз роботи державних масових бібліотек Хмельницької області за 1982 р.... С. 20.

³⁷ Книга и книжное дело... С. 463.

³⁸ Ibid. С. 461.

³⁹ Дубровіна Л.А., Онищенко О.С. Бібліотечна справа в Україні в XX ст. Київ, 2009. С. 427.

Результативність організаційно-методичного керівництва оцінювалася, звичайно, за основними показниками обслуговування. Однак у полі зору були й інші, зокрема, кількість і характер виїздів у філії. 1980 р. таких виїздів було здійснено 2 992, у т.ч. з метою комплексної перевірки – 382, тематичної – 812, надання допомоги – 1 334 (44,5% від загальної кількості), проведено 126 семінарів, 181 практикум, 143 заняття шкіль передового бібліотечного досвіду, 197 засідань методичних рад, 44 узагальнення досвіду. А 1987 р. виїздів вже було зроблено 3 411, 2 086 (61%) – для надання допомоги⁴⁰.

Важливу роль у системі організаційно-методичного керівництва відігравали обласні бібліотеки. 1983 р. був прийнятий примірний статут і примірна структура обласних бібліотек, що чіткіше відобразило їх статус, завдання, основні напрями діяльності. На початку 1980-х, аж до 1984 р., обласну бібліотеку для дорослих очолював Василь Гусько, який здійснив важливий внесок у централізацію державних масових бібліотек області, удосконалення їх діяльності. Його управлінська праця відзначена медаллю «За доблесну працю», знаком міністерства культури СРСР «За відмінну роботу»⁴¹. 1984 р. естафету перейняла Галина Гордеева, до того секретар Хмельницького міськкому партії, добилася бібліотеці ще одного приміщення, передачі Центру науково-технічної інформації, із знанням справи працювала в царині популяризації фонду, поліпшення обслуговування читачів⁴².

У липні 1988 р. посаду директора обійняла Станіслава Карван, людина з неабияким управлінським досвідом. За неї суттєво зріс авторитет закладу в бібліотечному та читачькому середовищі, бібліотека стала центром бібліотекознавчих досліджень з питань бібліотечного краєзнавства. 1989 р. міністерство культури і ЦК профспілки визнали бібліотеку переможцем змагання серед наукових бібліотек і відзначили перехідним червоним прапором. Взагалі за період її директорства (1988–2003) в бібліотеці відбулося 18 науково-практичних конференцій, посилено автоматизацію, розпочалася комп'ютеризація, бібліотека стала номінантом премії імені академіка Д.І.Яворницького Всеукраїнської спілки краєзнавців та обласної премії в галузі бібліотечної роботи імені Мелетія Смотрицького, а Станіслава Людвигівна удостоїлася почесного звання «Заслужений працівник культури України»⁴³.

У другій половині 80-х почали з'являтися паростки національної бібліотечної системи, відродження національного бібліотекознавства, поглибленого вивчення

---

⁴⁰ Статистичний аналіз роботи державних масових бібліотек Хмельницької області за 1987 рік / відп. за випуск В.І.Леонов. Хмельницький: Державна обласна бібліотека ім. М. Островського, 1988. С. 35.

⁴¹ Постаті бібліотечної плеяди. Директори бібліотек Хмельницької області: довідник. Хмельницький: ПП Заколотний М.І., 2021. С. 11.

⁴² Ibid. С. 13.

⁴³ Синиця Н.М., Чабан К.А. Подвижниця бібліотечного та історичного краєзнавства. *Хмельницькі краєзнавчі студії*: наук.-краєзн. зб. Хмельницький: ФОП Стрихар А.М., 2019. Вип. 22. С. 8–9.

історії як окремих бібліотек, так і бібліотечної справи в повному комплексі її складових, історії книги і книгодрукування, активізувалося теоретичне осмислення інноваційних процесів, бібліотечних технологій, проблем бібліотечного краєзнавства. Під егідою Державної історичної бібліотеки успішно реалізовувала науково-дослідницьку функцію й обласна бібліотека для дорослих, продовжувала формувати фонд краєзнавчої інформації, популяризувати його, організовуючи роботу клубу «Краєзнавець», щорічно готуючи «Календарі знаменних і пам'ятних дат Хмельниччини» та зокрема – «Пам'ятники історії та культури Хмельницької області», «Вчені Хмельниччини», «Письменники Хмельниччини», «Артисти, композитори, художники Хмельниччини»⁴⁴, «Історія міст і сіл Хмельницької області»⁴⁵.

У 1980-і роки обласна бібліотека стала ініціатором і організатором низки наукових конференцій. 1989 р. на її базі відбулася республіканська науково-практична конференція «Краєзнавча робота бібліотек – фактор патріотичного та інтернаціонального виховання населення», під час якої було прийнято «Положення про краєзнавчу роботу бібліотек».

У цьому зв'язку варто зазначити, що величезний комплекс краєзнавчих джерел є і в науково-довідковій бібліотеці Державного архіву Хмельницької області. Його комплектування почалося ще 1920 р. передачею літератури ліквідованих організацій та установ царських часів і активізувалося в ході чисток бібліотечних фондів, які тривали аж до початку Другої світової війни. Не зважаючи на втрати, завдані окупацією, наприкінці 1945 р. обласному архіву вдалося зібрати 482 брошури, 459 газет. З року в рік фонд наповнювався цінними виданнями, більшість з яких, особливо доби Української революції 1917-1921 рр., знаходились на спецзбереженні. З переїздом архіву із Кам'янця-Подільського до новозбудованого приміщення в м. Хмельницькому частина раритетного краєзнавчого фонду була передана Кам'янець-Подільському державному педінституту і склала основу відділу рідкісних видань. Сьогодні в бібліотеці Держархіву області зберігається і все частіше використовується близько 30 тис. книг, 10 596 журналів і понад півтори тисячі річних комплектів газет⁴⁶.

Важливу роль у координації роботи районних та міських дитячих бібліотек, а їх 1987 р. вже було 55, відіграла обласна бібліотека для дітей, яку протягом 1978-1983 рр. очолювала Ніна Луцюк, з 1983 р. – Олена Киричук. Бібліотека демонструвала

---

⁴⁴ Бібліотека – наша доля: довідник / упорядн. О.О. Баворовська. Хмельницький: ФОП Стрихар А.М., 2021. С. 66–67.

⁴⁵ Історія міст і сіл Хмельницької області: ретросп. бібліогр. покажч. / Уклад. С.К. Гуменюк. Хмельницький: Поділля, 1987. Ч. 2: Топографічна. С. 136–160.

⁴⁶ Михайлова С.Р. Історія формування фондів науково-довідкової бібліотеки Державного архіву Хмельницької області. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Іван Огієнка. Сер.: Бібліотекознавство. Книгознавство*. Вип. 2. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2010. С. 395–396.

приклад обслуговування читачів, коло яких постійно зростало: 1970 р. їх було 7 588, на початок 1980-х – 11 455, а на кінець – 15 тис.⁴⁷. Запроваджувалися нові форми роботи з дітьми і підлітками: студія «Книга», читацьке об'єднання «Соняшник», конкурси юних обдарувань «Кобзарика», літературні свята, свята сімейного спілкування тощо.

З відкриттям бібліотеки для юнацтва, яку очолювала Діна Починок, зусилля двох потужних обласних організаційно-методичних центрів дитячих бібліотек набули взаємодії і посилення, що давало позитивні результати. Протягом 1980-х їх кількість збільшилася з 53 у 1980 р. до 55 у 1986 р., фонд з 1 412,5 тис. прим. – до 1 448,2 тис., читачів – зі 100 834 до 103 099 відповідно, книговидача впродовж першої половини 1980-х трималася на рівні 2,8–2,9 млн. прим. щорічно, читаність у середньому – понад 28 книг на читача⁴⁸.

Серед дитячих бібліотек з'явилося чимало маяків, зокрема й Антонінська міська дитяча бібліотека, яка в травні 1981 р. відзначила 30-річчя з часу заснування. Її фонд складав 28 273 прим. літератури (13% суспільно-політичної, 35,2 – дитячої, краєзнавчої – 181 прим., атеїстичної – 198) і був розміщений з урахуванням відкритого доступу⁴⁹, читанням охоплено всіх учнів 1–8 класів та 89 дошкільників, загалом – 1 336 дітей і підлітків. За підсумками 1980 року книговидача склала 45 897 прим., на 294 більше попереднього року, читаність – 34,2 книги⁵⁰. Обслуговували читачів ст. бібліотекар Ганна Чміль та бібліотекар Ольга Нікітюк. Вони вели активну пропаганду книги, особливо краєзнавчої. За підсумками 1980 р. бібліотека отримала почесне звання «Бібліотека відмінної роботи», а завідувачій Г. Чміль наказом Хмельницького обласного управління культури оголошено подяку⁵¹.

Того ж року звання «Бібліотека відмінної роботи» отримала Маківська сільська дитяча бібліотека Дунаєвецької ЦБС, яка в мікрорайоні обслуговування мала понад 500 дітей. І хоч вона була набагато молодшою Антонінською, за показниками обслуговування не відставала від неї: 507 дітей 1980 р. були охоплені читанням, книговидача порівняно з 1979 р. зросла на 389 прим. і становила 17 397 прим., з плюсом йшло читання усіх видів літератури, особливо – патріотичного та спортивного спрямування⁵².

---

⁴⁷ Захаренко А.М. Імена в історії бібліотеки (штрихи до портретів директорів Хмельницької обласної бібліотеки для дітей ім. Т.Г. Шевченка). *Бібліотеки в інформаційному просторі*: матер. наук.-практ. конф., присвяч. 100-річчю ХОУНБ ім. М. Островського. 21 верес. 2001 р. Хмельницький, 2001. С. 232.

⁴⁸ Аналіз роботи масових бібліотек Хмельницької області за 1980 р. / відп. за випуск Т.В. Логвиненко. Хмельницький: Хмельницька державна обласна бібліотека ім. М. Островського, 1981. С. 3; Статистичний аналіз роботи державних масових бібліотек Хмельницької області за 1986 р. Хмельницький, 1987. С. 20.

⁴⁹ Державний архів Хмельницької області (далі – ДАХМО). Ф. Р-6139. Оп. 2. Спр. 106. Арк. 20.

⁵⁰ *Ibid.* Арк. 19.

⁵¹ Аналіз роботи масових бібліотек Хмельницької області за 1980 р...С. 4.

⁵² ДАХМО. Ф. Р-6139. Оп. 2. Спр. 106. Арк. 197–198.

У 1980-і роки бібліотечне керівництво ще ефективно використовувало змагання за звання закладу відмінної роботи, як впливовий інструмент активізації бібліотечної праці. Проілюструємо це на прикладі Дунаєвецького району. 1980 р. претендентами на отримання цього почесного звання були Маківські філіали № 1, № 2 Дунаєвецької ЦБС і дитяча бібліотека, а також Держанівська сільська філія. Для надання допомоги від Дунаєвецької районної центральної бібліотеки за ними були закріплені О. Царук, С. Олійник, В. Осадчук і Г. Мазур. За їх підтримки ці книгозбірні 1980 р. розгорнули різнопланову роботу з обслуговування читачів⁵³

20 січня 1981 р. рада відділу культури та президія райкому профспілки працівників культури прийняли рішення «просити обласне управління культури і обком профспілки працівників культури присвоїти почесне звання «Бібліотека відмінної роботи» Маківським філіям № 1, № 2, Маківській дитячій бібліотеці та Держанівській сільській філії»⁵⁴. У лютому спільним рішенням ради Хмельницького облуправління культури та президії обкому профспілки працівників культури, підписаним Ф. Возняком і М. Лебедевим, ці книгозбірні у числі 28 інших отримали статус «Бібліотек відмінної роботи» та відповідні документи. На 1 січня 1981 р. таких бібліотек в області вже налічувалося 485 (39,3%), на 118 більше ніж їх було 1975 р., на початок Х п'ятирічки⁵⁵.

Не менш важливу роль у системі організаційно-методичних заходів відіграло змагання між централізованими бібліотечними системами та, окремо – центральними бібліотеками цих систем за такими показниками: видача галузевої літератури в %, у т.ч. – суспільно-політичної, науково-природничої, технічної, сільськогосподарської; читаність; обертаність; відвідування та видача книг з єдиного фонду в %. Згодом у складі критеріїв оцінки роботи бібліотек відбулися зміни: 1982 р. додали показник спеціалістів з бібліотечною освітою і кількість бібліотек відмінної роботи, а 1984 р. зняли показники видачі суспільно-політичної, науково-природничої, технічної, сільськогосподарської, об'єднавши їх в один – «видано галузевої літератури». Серед лідерів змагання тримались бібліотеки Кам'янець-Подільської міської та районної ЦБС, Городоцької, Теофіпольської, Чемеровецької, Шепетівської ЦБС.

Варто окремо сказати про Дунаєвецьку ЦБС. 1979 р. сталася зміна бібліотечного керівництва – у зв'язку з виїздом Марії Шматкової директором була призначена Тамара Прокопчук. Саме у 1980-і роки ЦБС досягла найкращих результатів у своїй роботі. Щорічно отримувала 70–80 тис. прим. книжкового поповнення і на 1 січня 1990 р. мала фонд 817,2 тис. прим., у т.ч. у центральній бібліотеці 78,4 тис., у міських філіях – 71,4 тис., у дитячих бібліотеках – 57,9 тис., сільських філіях – 609,5 тис. прим. До складу ЦБС входило 75 книгозбірень міністерства культури, діяло 96 бібліотечних пунктів, 14 стоянок бібліобуса. За підсумками 1980 р. ЦБС зайняла 17 місце, 1981–го – 2-ге, а наступні 8 років підряд утримувала перше місце.

⁵³ Ibid. Арк. 185–188, 192–193.

⁵⁴ Ibid. Арк. 184.

⁵⁵ Аналіз роботи масових бібліотек Хмельницької області за 1980 р... С. 33.

Колектив бібліотечних працівників району вкладав у ці досягнення велику працю з обслуговування читачів. 1982 р. працівники центральної районної бібліотеки здійснили на місяць 258 виїздів, провели 23 комплексних і 50 тематичних перевірок, 5 семінарів, 4 практикуми, 9 занять шкіл передового бібліотечного досвіду, вивчили, узагальнили і розповсюдили досвід п'яти бібліотек. ЦБС провели 2 240 масових заходів з пропаганди фондів, читанням охопила 66 849 осіб – 76,9% населення (по області – 75,9), видавши їм 1 477,3 тис. документів, читаність склала 22,1 книги, відвідування – 9,6 рази (по області – 8,3), обертаність фонду – 2,1. Також 4 філії отримали звання «Бібліотек відмінної роботи». Саме тоді ЦБС і виборола перше місце⁵⁶. За цей час – 1984 і 1988 рр. – двічі заносилася на обласну Дошку пошани, 1988 р. виборола призове третє місце і грошову премію в республіканському соціалістичному змаганні⁵⁷. Передові позиції Дунаєвецька ЦБС утримувала і в наступні роки, стала лауреатом всеукраїнської премії імені академіка Д. Яворницького Всеукраїнської спілки краєзнавців, а директор центральної районної бібліотеки отримала знак міністерства культури СРСР «За відмінну роботу» і була відзначена обласними преміями імені Т.Г. Шевченка та імені Мелетія Смотрицького.

У системі заходів з організаційно-методичного керівництва великого значення надавалося роботі з кадрами, які, як відомо, вирішують усе, підвищенню їх освітнього і професійного рівня та відповідальності. І насамперед – добору і розстановці кадрів, які тепер знаходились у підпорядкуванні директорів ЦБС. Якщо на вакантне місце не вдавалося знайти фахівця з бібліотечною освітою, то відразу ж оговорювалася умова – вступ на заочне навчання. І у 1980-і роки відсоток спеціалістів з бібліотечною освітою неухильно зростав. 1987 р. найвищий відсоток фахівців з бібліотечною освітою – 87,4% – мала Кам'янець-Подільська, 83,8% – Городоцька, 83,3% – Старосинявська, 80,7% – Чемеровецька районні ЦБС та 82,1% – Хмельницька міська⁵⁸.

В умовах радянської політичної системи вплив на бібліотечні кадри справляли партійні, профспілкові і комсомольські організації, їх звіти слухали виконкоми рад депутатів трудящих, міжвідомчі бібліотечні ради при відділах та обласному управлінні культури. З року в рік зростала кількість комплексних і тематичних перевірок з боку центральних бібліотек з метою упровадження радянської пропаганди, елементи контролю мали місце і під час виїздів у сільські і міські бібліотеки з метою надання допомоги. І в той же час не мало робилося для надання методичної допомоги, 1985 р., скажімо, в області було проведено 239 семінарів і

⁵⁶ Аналіз роботи державних масових бібліотек Хмельницької області за 1982 р.... С. 20.

⁵⁷ Прокопчук Т.К., Прокопчук В.С. Бібліотеки Дунаєвеччини: історія і сучасність. *Бібліотеки в інформаційному просторі*: матер. наук.-практ. конф., присвяч. 100-річчю ХОУНБ ім. М. Островського. 21 верес. 2001 р. Хмельницький, 2001. С. 273.

⁵⁸ Статистичний аналіз роботи державних масових бібліотек Хмельницької області за 1987 рік. Хмельницький, 1988. С. 36.

практикумів, 142 заняття шкіл передового бібліотечного досвіду, узагальнено і поширено досвід 33 бібліотек⁵⁹.

У 1980-і ще активно будувались бібліотечні приміщення, зміцнювалася матеріальна база закладів культури. За останнє радянське десятиріччя на Хмельниччині збудовано 124 бібліотеки, у т.ч. обласні для дітей та для юнацтва, низка районних, у кращі приміщення переведено 210 книгозбірень, 55 відсотків районних ЦБС мали бібліобуси⁶⁰. У 1985-1987 рр. здавалося щорічно по 13 бібліотечних приміщень, здебільшого в складі будинків культури, чим забезпечувалося комплексне задоволення інформаційних і культурних потреб населення області. 1985 р. – найбільше: 3 бібліотеки перейшли в нові приміщення і одна – у поліпшене на Кам'янецьчині, по одному новому бібліотечному приміщенню з'явилося в Білогірському, Деражнянському, Дунаєвецькому, Летичівському, Новоушицькому, Славутському, Старокостянтинівському, Теофіпольському, Хмельницькому і Шепетівському районах⁶¹.

Все настирливіше пробивалась у бібліотеки області автоматизація. Її рівень можна вважати початковим, адже охоплювала вона вузьке коло процесів: повсюдне впровадження друкарських машинок, а 1986 р. на 1209 масових державних бібліотек було їх лише 165 – одна на 7 книгозбірень. Ротаторів для тиражування і поширення інформації – і того менше, 20 пристроїв у районних, за винятком Білогірської, Хмельницької і Кам'янець-Подільської міських ЦБС. А ще – 152 лічильні машинки. 12 ЦБС отримали бібліобуси, що поліпшило доставку літератури з бібліотекаря до районів, а звідти і до сільських бібліотек та місць обслуговування читачів, не охоплених впливом стаціонарних бібліотек – малих і віддалених сіл, підприємств, будов⁶².

Розширювалася база аудіовізуальних засобів передачі інформації – 1986 р. у бібліотеках області використовували 497 телевізорів, 241 магнітофон, 628 програвачів, 321 діапроектор, 529 фільмоскопів, було 26828 грамплатівок і 18042 діафільми⁶³.

В умовах перебудови в діяльності окремих бібліотек області з'явилися платні послуги – елементи ринкової економіки, нові форми інформаційного обслуговування читачів – кабінети науково-технічної інформації, літературно-музичні салони, вітальні тощо. І в той же час сталося помітне зниження основних бібліотечних показників.

---

⁵⁹ Статистичний аналіз роботи державних масових бібліотек Хмельницької області за 1985 р.... С. 35.

⁶⁰ Аналіз роботи державних масових бібліотек Хмельницької області за 1982 р.... С. 11.

⁶¹ Статистичний аналіз роботи державних масових бібліотек Хмельницької області за 1985 р.... С. 38.

⁶² Статистичний аналіз роботи державних масових бібліотек Хмельницької області за 1986 р.... С. 39.

⁶³ Ibid. С. 40.

1989 р. у порівнянні з роком 1980-им кількість масових бібліотек системи міністерства культури зменшилася на 27, бібліотечних працівників – на 87, головним чином за рахунок скорочення мережі сільських бібліотек, кількість читачів – на 255959, спад торкнувся відвідуваності, обертаності, читаності та книговидачі⁶⁴:

Показники	1980	1989	Різниця
Мережа, у т.ч.	1234	1207	-27
сільських бібліотек	1106	1068	-38
Працівників	1978	1891	-87
Читачів	1 072 744	816 785 (1988 р.)	-255 959
Відвідуваність	8,5	7,4	-1,1
Книговидача (тис.)	23 984	14 600	-9 384
Читаність	22,3	19,5	-2,8
Обертаність	1,8	1	-0,8
Обслуговування населення	75,8	71,6 (1987 р.)	-4,2

Спад торкнувся і обласної бібліотеки для дорослих: 1990 р. порівняно з 1986-им кількість читачів зменшилася на 1,5 тис., відвідуваність – на 5,3 тис., книговидача – на 60 тис. прим.⁶⁵

Посилювались труднощі в матеріально-фінансовій сфері. Якщо 1980 р. колгоспи і радгоспи виділили з культфондів 44 657 крб. на періодику та придбання літератури, то 1987-го – 28 194 крб., 1988 р. 26 бібліотек знаходились в аварійних приміщеннях, у т.ч. у Малій Новоселиці Полонського, м. Плузжне Ізяславського, селах Буцнева і Вовковинці Деражнянського районів, уповільнилися темпи автоматизації бібліотечних процесів⁶⁶. Наприкінці 1980-х рр. біля третини сільських бібліотек України ще знаходились у пристосованих приміщеннях, 47% мали площу менше 50 кв. м., не задовольняв сільського читача наявний книжковий фонд⁶⁷.

У чому причина спаду? Автори монографії «Бібліотечна справа в Україні в ХХ столітті» Л. Дубровіна та О. Онищенко небезпідставно вбачали її в посиленні конкурентних джерел інформації та скороченні кількості бібліотек. «Радіомовлення і телебачення, які невпинно розвиваються починають складати конкуренцію

⁶⁴ Аналіз роботи масових бібліотек Хмельницької області за 1980 р.... С. 35–37.

⁶⁵ Хмельницька ОУНБ у двох століттях: док. і матер. Житомир: ТОВ «Видавн. дім «Бук-Друк», 2021. С. 93.

⁶⁶ Статистичний аналіз роботи державних масових бібліотек Хмельницької області за 1988 р. / Відп. за випуск В.І. Леонов. Хмельницький: Державна обласна бібліотека ім. М. Островського, 1989. С. 13.

⁶⁷ Рибак І.В. Бібліотеки в соціально-побутовій інфраструктурі українського села радянської доби. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету*. Сер.: Бібліотекознавство. Книгознавство; вип.1. Кам'янець-Подільський, 2008. С. 107.

бібліотекам, – твердили вони, – скорочується загальна чисельність загальнодоступних бібліотек»⁶⁸. Варто зазначити, що з середини 1980-х все відчутніше давали знати себе застійні явища, що й викликало політичне рішення про переустрій суспільного життя. Разом з тим, перебудова і гласність спонукала до відмови від приписок, фальсифікації звітності в економіці, соціальній і духовній сфері, що не могло не торкнутися надто зашореної бібліотечної звітності.

Висновки. Підсумовуючи, варто зазначити, що 1980-і рр. стали останнім десятиліттям не тільки радянської влади, а й радянської бібліотечної системи. Продовжувалася централізація профспілкових і галузевих бібліотек, відпрацювання механізму взаємодії всіх компонентів централізованих бібліотечних систем, спрямованої на якнайповніше задоволення потреб читачів. Помітно зростав фонд, у першій половині 1980-х – основні показники бібліотечної роботи.

Після квітневого (1985) пленуму ЦК КПРС – проголошення курсу на реформи, гласність дещо ослаб ідеологічний тиск, до основних фондів почали повертатися книги раніш заборонених авторів, посилюватись краєзнавча і національна складова інформаційного масиву, зріс читацький інтерес до усної народної творчості – традицій, свят та обрядів пращурів, бібліотеки почали займати свою нішу у формуванні національної свідомості своїх читачів.

І в той же час в другій половині 1980-х років давали знати себе застійні явища як у сфері матеріально-фінансовій, так і в сфері обслуговування: зменшувалася кількість читачів, книговидача та інші показники бібліотечної роботи. Напередодні 1990-х років і бібліотечні працівники, і читачі жили в очікуванні кардинальних суспільних перемін в умовах суспільно-політичних трансформацій. Дане дослідження має перспективи подальших розвідок в питанні поглиблення матеріалу в означений період та продовження розвитку бібліотек Хмельниччини в 1990-ті й подальші роки.

REFERENCES

- Bavorovska, O.O. (2021) Biblioteka – nasha dolia: dovidnyk [The library is our destiny: a guide]. 124 s. [in Ukrainian].
- Goldenberg, L.I. & Beliaev, A.S. (1986). Kniga i knizhnoe delo v Ukrainiskoi SSR sb dok i mater 1941-1984 [Book and book business in the Ukrainian SSR: Sat. doc. and mater]. Kiev: Nauk dumka [in Russian].
- Hryhorenko, O.P. (2010). V.M. Petrytska i naukova biblioteka Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu [V.M. Petrytsk and Scientific Library of the Khmelnytskyi National University]. *Naukovi pratsi Kam'ianets–Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivan Ohienka. Ser.: Bibliotekoznavstvo. Knyhoznavstvo. Kam'ianets–Podilskyi: Aksioma. № 2. S. 57–66* [in Ukrainian].
- Hrytsenko, A.P. (2014). Rol osvitianskykh bibliotek pid chas formuvannia u starshoklasnykiv umin vykorystovuvaty suchasni informatsiini resursy [The role of educational libraries during the formation of high school students' ability to use modern information resources]. *Naukovi*

⁶⁸ Дубровіна Л.А., Онищенко О.С. Бібліотечна справа в Україні в XX ст. Київ, 2009. С. 420.

- pratsi Derzhavnoi naukovo-pedahohichnoi biblioteki Ukrainy imeni V.O. Sukhomlynskoho*. Kyiv. № 4. S. 387–393 [in Ukrainian].
- Dubrovina, L.A. & Onyshechenko, O.S. (2009). *Bibliotechna sprava v Ukraini v XX stolitti* [Library business in Ukraine in the 20th century]. Kyiv [in Ukrainian].
- Karavan, S.L. (2001). *Biblioteka i chas: yuvileinnyi zbirnyk, prysviachenyi 100-richchiiu z chasu zasnuvannia KhOUNB im. M. Ostrovskoho* [Library and time: jubilee collection dedicated to the 100th anniversary of the foundation of the HOUNB named after M. Ostrovsky]. Khmelnytskyi [in Ukrainian].
- Khmelnytska OUNB u dvokh stolittiakh: dok. i mater (2021) [Khmelnytskyi OUNB in two centuries: Doc. and materials]. Zhytomyr: TOV «Vydavn. dim «Buk–Druk» [in Ukrainian].
- Leonov, V.I. (1987). *Statystychnyi analiz roboty derzhavnykh masovykh bibliotek Khmelnytskoi oblasti za 1986 r.* [Statistical analysis of the state mass libraries of the Khmelnytsky region for 1986]. Khmelnytskyi: Khmelnytska derzhavna oblasna biblioteka im. M. Ostrovskoho [in Ukrainian].
- Leonov, V.I. (1988). *Statystychnyi analiz roboty derzhavnykh masovykh bibliotek Khmelnytskoi oblasti za 1987 r.* [Statistical analysis of the state mass libraries of the Khmelnytsky region for 1987]. Khmelnytskyi: Khmelnytska derzhavna oblasna biblioteka im. M. Ostrovskoho [in Ukrainian].
- Leonov, V.I. (1989). *Statystychnyi analiz roboty derzhavnykh masovykh bibliotek Khmelnytskoi oblasti za 1988 r.* [Statistical analysis of the state mass libraries of the Khmelnytsky region for 1988]. Khmelnytskyi: Derzhavna oblasna biblioteka im. M. Ostrovskoho [in Ukrainian].
- Lohvynenko, T.V. (1981). *Analiz roboty masovykh bibliotek Khmelnytskoi oblasti za 1980 r.* [Analysis of the work of mass libraries of the Khmelnytsky region in 1980]. Khmelnytskyi: Derzhavna oblasna biblioteka im. M. Ostrovskoho [in Ukrainian].
- Lohvynenko, T.V. (1982). *Analiz roboty derzhavnykh masovykh bibliotek Khmelnytskoi oblasti za 1981 r.* [Analysis of the work of mass libraries of the Khmelnytsky region in 1981]. Khmelnytskyi: Derzhavna oblasna biblioteka im. M. Ostrovskoho [in Ukrainian].
- Lohvynenko, T.V. (1983). *Analiz roboty derzhavnykh masovykh bibliotek Khmelnytskoi oblasti za 1982 r.* [Analysis of the work of mass libraries of the Khmelnytsky region in 1982]. Khmelnytskyi: Derzhavna oblasna biblioteka im. M. Ostrovskoho [in Ukrainian].
- Lohvynenko, T.V. (1985). *Statystychnyi analiz roboty derzhavnykh masovykh bibliotek Khmelnytskoi oblasti za 1984 r.* [Statistical analysis of the state mass libraries of the Khmelnytsky region for 1984]. Khmelnytskyi: Khmelnytska derzhavna oblasna biblioteka im. M. Ostrovskoho [in Ukrainian].
- Lohvynenko, T.V. (1986). *Statystychnyi analiz roboty derzhavnykh masovykh bibliotek Khmelnytskoi oblasti za 1985 r.* [Statistical analysis of the state mass libraries of the Khmelnytsky region for 1985]. Khmelnytskyi: Khmelnytska derzhavna oblasna biblioteka im. M. Ostrovskoho [in Ukrainian].
- Mykhailova, S.R. (2010). *Istoriia formuvannia fondiv naukovo-dovidkovoï biblioteki Derzhavnoho arkhivu Khmelnytskoi oblasti* [The history of the formation of funds of the research and reference library of the State Archive of the Khmelnytsky region]. *Naukovi pratsi Kam'ianets–Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivan Ohiiienka*. Ser.: Bibliotekoznavstvo. Knyhoznavstvo. № 2. Kam'ianets–Podilskyi: Aksioma. S. 395–399 [in Ukrainian].

- Polozhenie o mezhvedomstvennoi tseentralizatsii massovykh i profsoiuznykh bibliotek (1983). [Regulations on interdepartmental centralization of mass and trade union libraries]. *Bibliotekar.* № 12. S. 11–12 [in Ukrainian].
- Postati bibliotечноi pleiady. Dyrektory bibliotek Khmelnytskoi oblasti: dovidnyk* (2021). [Figures of the library galaxy. Library directors of Khmelnytskyi region: directory] Khmelnytskyi: PP Zakolodnyi M.I. [in Ukrainian].
- Prokopchuk, T.K. & Prokopchuk, V.S. (2001). Biblioteky Dunaievehchyny: istoriia i suchasnist [Libraries of the Danube region: history and modernity]. *Biblioteky v informatsiinomu prostori: mater. nauk.-prakt. konf., prysviach.* 100-richchiiu KhOUNB im. M. Ostrovskeho. Khmelnytskyi, S. 269–275. [in Ukrainian].
- Prokopchuk, V.S. (2014). Kraieznavstvo na Podilli: istoriia i suchasnist: monohrafiia [Local history in Podillya: history and modernity: monograph]. Kam'ianets–Podilskyi: Zvoleiko D.H. [in Ukrainian].
- Rybak, I.V. (2008). Biblioteky v sotsialno – pobutovii infrastrukturi ukrainskoho sela radiatskoi doby [Libraries in the social and household infrastructure of the Ukrainian village of the Soviet era]. *Naukovi pratsi Kam'ianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu. Ser.: Bibliotekoznavstvo.* Knyhoznavstvo. № 1. Kam'ianets-Podilskyi. S. 105–107 [in Ukrainian].
- Synytsia, N.M. & Chaban, K.A. (2019). Podvyzhnytsia bibliotечноho ta istorыchnoho kraieznavstva [A pioneer of library and historical local studies]. *Khmelnytski kraieznavchi studii nauk: kraiezn. zb. Khmelnytskyi:* FOP Strykhar A.M. S. 4–11 [in Ukrainian].
- Zakharenko, A.M. (2001). Imena v istorii biblioteky (shtrykhy do portretiv dyrektoriv Khmelnytskoi oblasnoi biblioteky dlia ditei im. T.H. Shevchenka) [Names in the history of the library (touches of the portraits of the directors of the Khmelnytskyi Regional Library for Children named after T.G. Shevchenko)]. *Biblioteky v informatsiinomu prostori: materialy nauk.-prakt. konf., prysviach.* 100-richchiiu KhOUNB im. M. Ostrovskeho. Khmelnytskyi. S. 230–233 [in Ukrainian].